

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Дмитрук І.М.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Стаття торкається висвітленню питання врегулювання господарських санкцій. Досліджено теоретичні аспекти цієї дефініції. Висвітлюється поняття господарсько-правової відповідальності. Проводиться аналіз нормативно-правових актів. Характеризуються види господарських санкцій.

Ключові слова: юридична відповідальність, санкція, господарська санкція, господарсько-правова відповідальність, господарське правопорушення.

Постановка проблеми. Характерний вплив держави на економічні, соціальні, політичні процеси здійснюється шляхом імперативного правового регулювання.

На сьогодні жодна із сфер суспільної діяльності не обходиться без використання будь-якого виду санкцій.

За допомогою цього засобу забезпечення реалізації нормативно-правових актів та функціонування в рамках правового поля, регулювання господарської діяльності здійснюється на ряду з іншими видами участі суб'єктів у правових відносинах.

Поняття санкцій тісно пов'язане з юридичною відповідальністю, яка у господарській діяльності займає важливе місце, забезпечує виконання зобов'язання, дотримання законності, правопорядку. Це застосування до правопорушника встановлених законом або договором санкцій, внаслідок чого він зазнає майнових втрат. У свою чергу, господарсько-правова санкція становить собою визначену, безпосередньо законом або договором, міру відповідальності правопорушника – граничну величину майнового впливу на його діяльність, що може застосувати до нього кредитор або відповідний орган (наприклад, господарський суд).

Застосування господарських санкцій, як правового засобу відповідальності у сфері господарювання, потребує детального аналізу з боку юридичної науки. Такий підхід допоможе впорядкувати нормативно-правові акти, що регулюють цей вид правових відносин, систематизувати та вдосконалити їх.

Саме в цьому і полягає актуальність порушеної проблеми. Тому наукове дослідження господарських санкцій, як окремого правового інституту, допоможе розкрити ряд дискусійних положень за допомогою аналізу, характеристики, вивчити цю дефініцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням господарської відповідальності тією чи іншою мірою займалося багато теоретиків права, серед них – В. Б. Авер'янов, С. М. Братусь, В. В. Копейчиков, О. Ф. Скакун, фахівці господарського права – М. С. Малєїна, О. О. Мельник, С. Н. Шишкіна, В. С. Щербина, С. І. Юшина та ін. Тут було використано праці вчених-юристів Д. М. Лук'янця, О. П. Орлюк.

Мета статті – розкрити сутність та особливості застосування господарських санкцій, виходячи з положень національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність – закріпленій у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що належали йому [1]. Поняття «відповідальність» аналізується різними авторами і визначається в основному у двох аспектах: перший – це форма контролю за діяльністю суб'єкта з точки зору виконання ним прийнятих норм та правил [2; с. 124]; другий – це визнання вини суб'єкта, покладення на нього провини [3, с. 101]. Відповідальність у господарському праві – це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – правопорушення у сфері господарювання (господарські правопорушення). Через що господарсько-правову відповідальність краще розглядати в першому аспекті, з позиції «обов'язку особи зазнати певних втрат чи обмежень, передбаченими санкціями норм права» [4].

Саме тому за порушення норми господарського права, а точніше, гіпотези та диспозиції, встановлено відповідну міру юридичної відповідальності – санкцію. Цю дефініцію розглядають як не вигідні наслідки для порушника.

Господарськими санкціями відповідно до ст. 217 Господарського кодексу України визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки [5].

За формою санкція є елементом правової норми, а за змістом – мірою державного примусу, що належить застосувати в результаті її реалізації [6]. Тому твердження про те, що санкція може передбачити застосування заходів, що мають на меті припинення або попередження правопорушення, є доцільним та відповідає традиційній теоретичній концепції поділу правової норми на елементи.

Згідно з ч. 2 ст. 217 Господарського кодексу у сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції;
- адміністративно-господарські санкції.

Відшкодування збитків передбачає відновлення майнового стану суб'єкта господарювання за рахунок іншого суб'єкта – правопорушника. Саме цей вид відповідальності передбачає наявність всіх умов господарсько-правової відповідальності. Він носить майновий характер

та близький за суттю з подібними санкціями в галузі цивільного права.

Під збитками слід розуміти витрати, що зроблені правомочною стороною, втрата чи пошкодження майна, а також не отримані доходи, які сторона могла б отримати в разі належного виконання зобов'язань чи дотримання правил здійснення господарської діяльності іншою стороною.

До складу збитків, які підлягають відшкодуванню, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого чи знищеного майна;
- додаткові витрати;
- не отриманий прибуток (втрачена вигода), на який сторона, що понесла збитки, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання іншою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди [5].

В цивільному праві при відшкодуванні збитків обов'язкова наявність причинного зв'язку між невиконанням умов договору і збитками.

Штрафні санкції – це господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити в разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання чи неналежного виконання господарського зобов'язання.

Для визначення розміру санкцій у вигляді штрафу, що накладається на юридичних осіб, крім традиційного визначення розміру штрафу на основі неоподаткованого мінімуму доходів громадян, використовуються різні методи, зміст яких залежить від параметрів господарської діяльності юридичної особи.

Згідно зі ст. 50 Цивільного кодексу України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума чи інше майно, яке боржник повинен передати кредитору у випадках порушення боржником зобов'язання [7]. Слід зазначити, що ці санкції є схожими в нормах господарського і цивільного права. Саме тому їм необхідно приділити особливу увагу, бо вони є універсальними і використовуються в багатьох галузях права. Вони носять комплексний характер і можуть застосовуватись у податковому, антимонопольному, страховому законодавстві. Проте при їх використанні слід чітко виділяти об'єкт та об'єктивну сторону. Це дасть змогу предметніше визначити сферу дії та можливість застосування такої санкції. Підставами застосування санкцій за законодавством України, виступають переважно правопорушення юридичних осіб, об'єктивна сторона яких полягає у протиправних діях або бездіяльності, а також може проявлятися у вигляді протиправного стану або правового делікту.

Правом застосовувати штрафні санкції наділені такі суб'єкти: суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на підставі відносин власності. Отже, сфера застосування господарської санкції визначається також специфічним колом суб'єктів.

У ч. 2 ст. 231 Господарського кодексу України передбачені конкретні розміри штрафних

санкцій, які стягуються при порушенні господарського зобов'язання, в якому хоча б однією із сторін є суб'єкт господарювання, що належить до державного сектора економіки, чи порушення пов'язане з виконанням державного контракту або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету чи за рахунок державного кредиту.

Оперативно-господарські санкції – це заходи оперативного впливу на правопорушника, які застосовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку з метою припинення чи попередження повторення порушень зобов'язання. На відміну від штрафних санкцій, що можуть бути передбачені як в законі, так і в договорі, оперативно-господарські санкції можуть бути передбачені тільки в договорі. Однією з важливих особливостей оперативно-господарських санкцій є те, що вони можуть застосовуватись незалежно від відсутності чи наявності вини суб'єкта господарювання.

Види оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання правомочною стороною зі звільненням її від відповідальності за це при порушенні зобов'язання іншою стороною;

– відмова від виплати за зобов'язаннями, які виконано неналежним чином чи достроково виконано боржником без згоди іншої сторони;

– відстрочка відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочки виставлення акредитиву платником, зупинення видачі банківських позичок і т. д.;

2) відмова правомочної сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного іншою стороною, чи повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, виплачених за неякісну продукцію і т. д.);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції, перехід на попередню оплату продукції чи на оплату після перевірки її якості і т. д.;

4) відмова на встановлення в майбутньому господарських відносин зі стороною, яка порушила зобов'язання. Цей перелік оперативно-господарських санкцій не є вичерпним. Сторони в договорі можуть передбачити й інші оперативно-господарські санкції.

Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарських зобов'язань іншою стороною. Ці санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. Якщо сторона не згідна із застосуванням санкції, вона може звернутися до суду із заявою про відміну такої санкції та відшкодування збитків, спричинених її застосуванням. Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватись одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

Якщо штрафні санкції можуть застосовуватись сторонами лише за рішенням суду, то од-

нією з особливостей оперативно-господарських санкцій є застосування їх сторонами зобов'язання в односторонньому порядку, тобто без попередження заздалегідь [8; с. 163].

Доречно відзначити, що на відміну від цивільно-правових санкцій, оперативно-господарські санкції як правоохоронні заходи оперативного характеру мають в значній мірі превентивне, попереджувальне значення. Вони виступають як засіб забезпечення належного виконання зобов'язання та як форма покарання суб'єкта господарських відносин, який порушив норми права. Оперативно-господарські санкції можуть субсидіарно застосовуватись одночасно зі стягненням збитків та неустойки незалежно від вини суб'єкта, що допустив правопорушення [9].

Адміністративно-господарські санкції – це заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. Вони встановлюються виключно законом і застосовуються уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування. Існування такого виду санкцій у господарському праві є досить дискусійним. На думку автора, такий вид санкцій є схожим з санкціями в адміністративному праві, їх можна віднести до заходів адміністративного примусу. Наприклад, Д. Лук'янець вважає, що застосування таких санкцій в адміністративному порядку переважно органами виконавчої влади містить вказівку саме на адміністративний елемент [10].

Проте є ряд ознак, які все ж виділяють такий вид господарських санкцій в окрему категорію. Можна визначити наступні особливості застосування адміністративно-господарських санкцій:

1) підставою їх застосування є порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності;

2) застосовуються лише до суб'єктів господарювання (а не до всіх учасників господарських відносин);

3) можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування;

4) є заходами організаційно-правового або майнового характеру;

5) спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків;

6) можуть бути встановлені виключно законами;

7) можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Висновки. Аналізуючи діюче законодавство та господарську практику варто визначити, що санкції в господарському праві носять майновий вартісний характер. Їх основна ціль – встановлення негативних наслідків у майновій сфері порушника. Вони вирізняються тим, що носять комплексний характер і врегульовуються не лише нормами господарського законодавства, а й нормами цивільного та адміністративного права, а також рядом інших суміжних галузей права. Це твердження можна в повній мірі віднести, наприклад, до такого виду як адміністративно-господарські санкції. Кожен із вказаних вище видів господарських санкцій потребує свого окремого дослідження. Господарсько-правові санкції є універсальною мірою відповідальності. Така універсальність обумовлює наявність у них досить великої кількості ознак, які по різному проявляються в різних сферах застосування. Розкриття їх змісту дає можливість повною мірою зрозуміти роль, що відіграє цей вид санкцій як компонент правової системи.

Список літератури:

1. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Феміна, 1996. – С. 689.
2. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 / Андрій Йосипович Іванський. – Одеса, 2009. – 559 с.
3. Старостенко Г.Г. Бюджетна система: навч. Посібник / Г.Г. Старостенко, Ю.В. Булгаков. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 240 с.
4. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – С. 204.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (Редакція станом на 08.12.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
6. Усенко Р.А. Фінансові санкції за законодавством України: Монографія / Відповід. ред. Д.М. Лук'янець. – К.: Дакор, КНТ, 2007. – 168 с.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № № 435-IV (Редакція станом на 04.06.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Мамотов В.К. Господарське право: підручник / В.К. Мамотов. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 163–198.
9. Потоцький М.Ю. Оперативно-господарські санкції у сфері інтелектуальної власності / М.Ю. Потоцький // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 147–153.
10. Лук'янець Д. Про правову природу адміністративно-господарських санкцій / Д.М. Лук'янець // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 10–15.
11. Щербина В.С. Адміністративно-господарські санкції в системі заходів господарсько-правової відповідальності / В.С. Щербина // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 2. – С. 180–185.

Дмитрук И.Н.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ САНКЦИЙ СОГЛАСНО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена вопросам урегулирования хозяйственных санкций. Исследованы теоретические аспекты дефиниции. Освещается понятие хозяйственно-правовой ответственности. Проводится анализ нормативно-правовых актов. Характеризуются виды хозяйственных санкций.

Ключевые слова: юридическая ответственность, санкция, хозяйственная санкция, хозяйственно-правовая ответственность, хозяйственное правонарушение.

Dmytruk I.N.

V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC SANCTIONS UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the issues of settling economic sanctions. The theoretical aspects of the definition are investigated. The notion of economic and legal responsibility is covered. The analysis of normative legal acts is carried out. Characteristic types of economic sanctions.

Keywords: legal responsibility, sanction, economic sanction, economic and legal responsibility, economic offense.